

Erdélyi magyar kisebbségi sorskérdések a két világháború között

Erdély egy olyan régió, amely évszázadokon át a történelmi Magyarországhoz tartozott. A történelmi fordulatok következtében sokáig önálló fejedelemség volt, később a Habsburg-birodalom, majd az 1867-es kiegyezés után az Osztrák-Magyar Monarchia fennhatósága alá sorolódott. Az első világháborút lezáró békediktátumtól számítva – rövid megszakítással, a második világháború után újból – Románia része lett. Sajátos múltja révén szervesen illeszkedik a magyar, román, szász történelembe s az együtt élő népek – román, szász, szerb, horvát, zsidó, ukrán, szlovák, ruszin, örmény – sorsában és kultúrájában mély nyomokat hagyott. A magyar-román együttélés kérdésköre a mai napig polémiaik sokaságát generálja, amelyek leginkább politikai célokat szolgálnak, aktuális érdekekkel dúsítva.

Gazdasági, jogi és kulturális vonatkozások a kisebbségi jogrendszer tükrében

A téma behatóbb megismerését szolgálja a két világháború közötti időszak romániai magyarságát érintő legfontosabb hatalmi-politikai viszonyok, társadalmi aspektusok feltérképezése, görcsö alá helyezve az oktatási problémákat és nevelési kérdéseket. A problémák gyökerének vizsgálatának eredménye a korszak politikai, gazdasági és kulturális hátterének alábbi vázlatos ismertetése.

Az erdélyi magyar kisebbség jogi, gazdasági, kulturális helyzetének áttekintése alapján megállapítható, hogy a két világháború közötti időszakban új fordulópontot jelentett két történelmi aspektus: az 1918–1919 közötti politikai-katonai helyzet alakulása és az 1920-as (Románia által 1921. július 26-án ratifikált) trianoni békediktátum (*Botoran* és *Dobrinescu*, 2003). Románia 1919-ben nemzetközi szerződésben vállalta a kisebbségi jogok életbe léptetését. A kisebbségi szerződés olyan előnyöket csillogtatott meg a nem románok számára, mint az általános jogegyenlőség, a szabad nyelvhasználat, a nemzetiségi oktatás, a székelyeknek és szászoknak némi kulturális autonómia, és utat nyitott a kisebbségeknek, hogy jogorvoslásért a Népszövetséghez fordulhassanak.

A vizsgált időszak két román alkotmánya, az 1923. évi 282. számú¹ és az 1938. évi 48. számú² törvény az országot román nemzetállammá nyilvánította, deklarálta a román állampolgárok faji, nyelvi és vallási egyenlőségét, lelkiismereti, oktatási, sajtó-, gyülekezési és egyesülési szabadságát, de nem ismerte el a kisebbségek speciális, kollektív jogait, sőt a nemzeti kisebbségek fogalmát mereven ellenezte. A nemzetközi egyezmények, az alkotmányos jogrendelkezések és a politikai gyakorlat között egyre nagyobb anomáliák léptek fel, s ez jelentős mértékben megbélyegezte a további együttműködést.

Az egységes nemzetállam építésének nagy eufóriájában a román politikai apparátus 1919-től kezdve halmozta a magyar kisebbséget kedvezőtlenül érintő intézkedéseket,

azonban gyulafehérvári nyilatkozataikban erre vonatkozóan nem találunk explicit kijelentéseket. A romániai kisebbségek jogi helyzetét értékelve Nagy Lajos (1944, 49. o.) megállapította, hogy az csupán a románság érdekeit szolgálta.

Az utódállamok a Versailles-i békerendszer kisebbségvédelmi intézkedéseit jórészt kijátszották. Mivel homogén nemzetállamok kialakítására törekedtek, az állampolgárság megadásának megtagadásával vagy megnehezítésével próbálták a kisebbségek létszámát csökkenteni. Fokozatosan leépítették a magyar iskolahálózatot, s igyekeztek akadályozni a magyarok érvényesülését a helyi közigazgatásban. Az újabb telepítési politikával megbontották a határ menti egységes magyar tömböket. A háborút követő földosztásoknál is nemzetiségi szempontokat érvényesítettek (*Balogh*, 2001).

Az 1921-es földreformmal a román kormány tovább gyakorolta jogfosztó politikáját, és az erdélyi magyarság gazdasági téren való elszegényedése mellett tette le a voksát. Ezt igazolja az a tény is, hogy a földreform alkalmazásával a román állam a magyar egyházak 371 614 hold birtokából 314 197 holdat, vagyis a birtokállomány 84 százalékát elvette (*Bíró*, 2002). Ez a kisebbségellenes intézkedés rányomta bélyegét a magyar történelmi egyházak működésére is, ugyanis birtokaik biztosították a felekezeti oktatás támogatását és fenntartását. Különösen nagy szükség lett volna a további anyagi keret biztosítására az 1920 utáni időszakban, amikor az állami iskolák sokaságát „románosította” Bukarest, az államhatalom centruma. A politikai intézmények és vezetők nélkül maradt magyar kisebbség tehetetlenül és tanácstalanul tapasztalta a jövőbeli sorsát meghatározó történelmi eseményeket. *Kós Károly* (1928, 277. o.), a szellemi élet jeles képviselője a zátonyra futott kisebbségi magyarok helyzetéről nagyon élesen fogalmaz: „A négy esztendő háborúban megvertezt, megtizedelt, megcsalt és aztán megriasztott nép, mint bottal széjjelvert nyáj húzódott be vackába. A régi vezetők, akiknek kezéből hirtelen hullott ki a hatalom, és akikre reá fenyegetett a vagyon elvesztése is, nyugtalanul keresték a maguk külön módján a menekülésnek inkább titkos, mint nyílt kijáróit. A munkástömeg fogcsikorgatva nyögte kegyetlenül jól sikerült letörése szegényét, és mint láncravert farkas, nyalogatta még vérző friss sebeit. A polgárosztály bután bámult bele ismeretlen jövőjébe, és végül a régi államok gazdájukvesztett, utcára került páriái, a tisztviselők éhesen, kétségbeesetten, utolsó reménységükkel sűrű, sötét rajokban szállották meg nap-nap után a hosszú-hosszú repatriáló vonatokat”

Az előre még csak provizórikusnak tűnő hatalmváltás, majd a rá nehezedő politikai súly hatására közel négyszázezer magyar kényszerült válaszut elé. A székelység életének nyomorba sodrásáról tanúskodnak a román gazdaságpolitika által különleges módon értelmezett és végrehajtott adótörvények is. *Bíró* (2002) feljegyzéseiből tudjuk, hogy a román pénzügyminisztérium hivatalos kiadványa szerint 1924–26 között Erdélyben 72 százalékos volt az adóemelkedés. Különösen Csíkban 76 százalékos, Udvarhely megyében 86,5 százalékos, Háromszék megyében 110 százalékos növekedést jegyeztek. A kilátástalan helyzetet még inkább súlyosbította az a tény, hogy kisajátították a székely erdő- és legelőbirtokosságok vagyonának nagy részét, noha ezeknek eredete az ősi vagyonszövészekben gyökerezik, és sok székely család egyetlen jövedelmi forrása volt a közbirtokosságból őt illető részarány.

A székelység tehát folytatta korábban megkezdett lépéskényszerét, s a régi román királyság területére (legtöbbjük Bukarestbe) vándorolt. Azonban nemcsak román területekre kényszerült vándorolni a kisebbségi sorssal megbélyegzett erdélyi magyar lakosság, hanem a megmaradás egyre zsugorodó reményével, riadtan menekült, repatriált Magyarországra is (*Rădulescu és Motru*, 1996). Az asszimiláció és politikai hatások következtében az utódállamokban megkezdődött a magyarok arányának csökkenése. A repatriálók nagy része értelmiségi volt, s ez nehezítette a helyben maradt magyar kisebbség kulturális és politikai szerveződését. Az oktatási rendszer átalakítása révén egyre csökkent az értelmiségi utánpótlás. A tényeket pontosan bizonyítja az 1930-as

erdélyi népszámlálás is, melynek adatai szerint 1 480 712 fő kisebbségi magyar ajkú lakos élt Erdélyben, ezek harmada Székelyföldön, negyede az erdélyi városokban és közel negyede a határ mentén (*Köpeczi*, 2005).

Az impériumváltozás markánsan befolyásolta a munkásság és iparosság helyzetét is. A kötelező nyelvvizsga sikertelensége kiváló ürügyként szolgált az állami intézményekből való elbocsátásra. 1934-ben a hatalmát gyakorló Nemzeti Liberális Párt egyik intézkedésének köszönhetően olyan törvényt léptettek életbe, mely kötelezte a gazdasági, kereskedelmi, ipari és egyéb magánjogi társaságokat, hogy az általuk alkalmazott tisztviselők, műszaki vezetők, munkások és napszámosok minimum 80 százalékos arányban, míg a végrehajtó és felügyelő bizottságok legalább 50 százalékban román anyanyelvűek legyenek (*Bíró*, 2002). A hely- és utcaneveket a többségben magyarok lakta helyeken sem lehetett magyarul kiírni még a publikációkban sem.

A kisebbségek további hátrányait csak fokozta, a kiszolgáltatottság és jogfosztottság érzését rendkívüli módon táplálta az anyanyelv használatának korlátozása és a magyar szimbólumok használatának tiltása. Az 1928. február 25-i³ anyakönyveztetési törvény értelmében a magyar kereszt- (utó-) neveket csak román változatban lehetett anyakönyveztetni. A piros-fehér-zöld színek használata (zászlók, kokárdák, szalagok) nemcsak tiltás tárgya volt, hanem általában minden román kormány szigorúan büntette. A román kormány megtorló intézkedéseinek folytatásaként ledöntötték, illetve eltüntették a magyar történelmi személyiségek szobrait. Ennek az antihumánus cselekedetnek következményeként tűnt el Marosvásárhelyen Petőfi szobra, Nagyszalontán a Kossuth, Kolozsváron a Széchenyi és az aradi vértanúk emlékére állított szobor- és szoborcsoport. A trianoni békeszerződés aláírása után az erőszakos románosító nemzetpolitika hatására sorra jelentek meg a „Csak románul beszéljenek!” feliratok a közintézmények és hivatalok falán.

A kisebbségek anyanyelvének használatát tiltó sorozatos akciókat tetőzte az 1936. március 27-től életbe lépett új közigazgatási törvény, amely már egyenesen szigorú és megtorló intézkedések egész sorát írta elő az anyanyelv használatáért. 1938-ban az Európa politikai színterén bekövetkezett változások, a gazdasági nehézségek hatására megszületett a Kisebbségi Statútum, amely kevés jelentőséggel bírt (*Pomogáts*, 1994). Némi elenyésző változás az anyanyelvhasználat terén 1938 után volt észlelhető, de ezt a sürgető intézkedést is csupán külpolitikai érdekek hatására hozták meg.

Ujabb történelmi fordulópontként jegyezzük 1940. augusztus 30-át, ugyanis ekkortól Erdélyben valóságos népvándorlás vette kezdetét, amely kétirányú volt: Észak-Erdélyből a románok, Dél-Erdélyből a magyarok kerekedtek föl és indultak az új határvonal felé. Az erdélyi menekültek önként vagy a román hatóságok nyomására tömegesen választották ezt a kiutat, minek hatására a második bécsi döntés időpontjától 1944 februárjáig mintegy 200 000 romániai magyar hagyta el az országot, és menekült vagy települt át az akkori Magyarország területére (*Balogh*, 1999).

Megjegyzendő szakirodalmi források alapján, hogy a két világháború között az erdélyi magyarság összesen 47 alkalommal tett le panaszt a Nemzetek Szövetségéhez, amelyek közül a legtöbb egyházi és iskolai (13) ügygel, illetve az agrárreformmal (12) volt kapcsolatos. A kisebbségi sorskérdés többnyire pusztába kiáltó szóként hatott, ezt méltán igazolja, hogy a 47 beadvány közül 28 esetben semmi, 19 esetben némi, de nagyon csekély eredményt regisztráltak. Az 1922-ben megalakított Országos Magyar Párt az általa támogatott csoportokkal időnként megkísérelte, hogy az 1919. évi kisebbségvédelmi szerződés alapján a Népszövetséghez fordult vagyoni jogi és oktatásügyi sérelmekkel. Ezen a fórumon a román kormány képviselői politikai presztízskérdésként kezelték az ügyet, és arra törekedtek, hogy bebizonyítsák a kérelmezők panaszainak megalapozatlanságát (*Jakabffy*, 2005).

A mai kor szemüvegén keresztül vizsgálva a problémát, élve a magyar nyelven való szabad szólás jogával, megállapítható, hogy a két világháború közötti időszakban a

romániai kisebbségvédelmi jogrendszer kevés relevanciával bírt. Az általános jogoktól megfosztott magyarság naponta szembesült a sérelmek halmazával: sokakat megfosztanak állampolgári jogaiktól, a magyar munkavállalóknak megnehezítik vagy lehetetlenné teszik bizonyos állások betöltését, az oktatás és kommunikáció nyelvüként a román követelik, a magyar nyelv adminisztratív úton való használatának korlátait szabják, miközben a kulturális életet igyekeznek megbénítani, az agrárreform hatására elsősorban magyar közép- és nagybirtokosoktól, az egyházaktól tulajdonítják el a földeket, az elrománosítás érdekében szigorú névelemzést alkalmaznak, és létrehozzák a kultúrzonát. A magyarelles intőzkedések miatt többezres tömeg menekült az országból.

Az erdélyi magyar nyelvű oktatás helyzete a két világháború között

A vizsgált időszakban meghatározó befolyással bírt az ország élén álló román jobboldali pártok kisebbség- és iskolapolitikája, amely tulajdonképpen a háború előtti időszak folytatásaként könyvelhető el. A kisebbségi sorssal küzdő erdélyi magyarságnak 1919 után az oktatás terén is számottevő kihívással kellett szembenéznie. Történelmi katalizmaként könyvelhető el az a tény, hogy a román hatalmi elit a nem állami oktatást ellenérzéssel kezelte, végül pedig a nemzeti kisebbségek anyanyelvi iskoláit felszámolásra ítélte. Nagy-Romániában tehát az erdélyi magyar nyelvű oktatás nagy fordulat után a felekezeti iskolákra redukálódott, ezernél több magyar tannyelvű állami népiskola szűnt meg. Az állami segélyektől teljesen és vagyonuk nagy részétől is megfosztott történelmi egyházakra nagy felelősség hárult, s a fenntartás érdekében meghatározó lépésekre kényszerültek. Ennek a folyamatnak az előrelépését mindinkább segítette a Kormányzó Tanács 15 673/1919. számú rendelete, minek alapján a kisebbségek egyházai több iskolát hoztak létre, s így jelentősen megnövekedett a magyar felekezeti iskolák száma (Fazakas, 2009). A kedvező intézkedés a gyulafehérvári határozatokban foglalt kisebbségi jogok hatására született, azonban a Kormányzó Tanács rövid ideig tartó működése miatt nem volt hosszú életű.

Az állami oktatást egységesen először az 1924. július 26-i törvény⁴ szabályozta. A sovinszta Anghelescu nemzetnevelési miniszter által kiadott törvény elsősorban a felekezeti iskolahálózat szétbontását célozta. Elgondolkodtató, hogy a magyar gyerekek jelentős része román iskolába kényszerült, s a felekezeti iskolák sorozatosan veszítették el nyilvánossági jogukat. A rendelet értelmében kötelezővé vált a román nyelvű oktatás, és megalakultak a kultúrzonák, amelyek a kisebbségek asszimilációját sürgették. A renitens lépés következményeként a kultúrzonákban működő állami iskolákba más vidékről származó, román nyelven beszélő tanítókat telepítettek át jelentős premizáció fejében. Ajtay (1924) szerint Erdély területének 46 százaléka (Bihar, Szilágy, Szatmár, Máramaros, Maros-Torda, Torda-Aranyos, Csík, Háromszék, Udvarhely vármegyék) a sovinszta küldetéstudat és az anyagi előnyöket preferáló „misszionárius” tanítóság élettere lett. Az 1925-ben megjelent Magánoktatási törvény⁵, amely a felekezeti iskolákat is a magániskolák közé sorolta, s kötelezőként szabta meg a román nyelven való oktatást, egy következő lépésként definiálható az oktatáspolitikai kérdéskörben. A magyar nyelvű szakközépiskolák száma is lényegesen lecsökkent ebben az időszakban. Jogsértő intézkedés volt a Bakkalaureátusi törvény (1925) is, melynek értelmében a líceumot végzeteknek román nyelven kellett érettségi vizsgakötelezettségeiket eleget tenniük. A bakkalaureátusi sikertelenségről hitelesen tudósít az *Erdélyi Iskola* neveléstudományi folyóirat hírvonatának közleménye: „A gyulafehérvári latin szertartású római katolikus püspök fennhatósága alatt fennálló főgimnáziumokból 92 tanuló jelentkezett a szeptember havi érettségi vizsgálatokra, s ezekből mindössze 9 szerzett képesítést. Volt iskola ahol egyetlen tanulónak sem sikerült eredményt elérni”⁶ Az új érettségi törvény életbe

A vizsgált időszakban a magyar nyelvű oktatás a felekezeti iskolák fennhatósága alá tartozott.

Az 1924. évi 161. sz. Állami Elemi Oktatási Törvény a kultúrzonák létrehozásával csak kulminálta a román nyelvű oktatás kötelezővé nyilvánítását. A bakkalaureátusi és magánoktatási törvény bővítette a diszkriminatív intézkedések sorozatát, melyek sorában a román nyelven való továbbtanulás kényszerét említjük.

A problémát összevetve a jelenlegi állapottal elmondható, hogy a mai romániai oktatásügyi rendszert még mindig a reformelgondolásokkal tarkított, útkezeséssel és útvesztőkkel teli, disszonánsan változó arculat jellemzi. Vajúdását a 20 éve készülő tanügyi törvény megreformálása is határozottan jelzi, amelyben találunk némi kedvezményeket a kisebbségi oktatásra vonatkozóan is.

lépése tehát megnehezítette a nem román anyanyelvű diákok egyetemre való bejutását, mélyrehatóan gátolta az értelmiségi utánpótlás gyarapodását.

A középiskolai oktatást szabályozó törvény megjelenése 1928-ban⁷ még inkább nyomatékosította a román nyelven való tanítás-tanulás szigorítását: a román nyelven való tanulást kötelezővé tette, míg a magyar nyelven való oktatás csak fakultatív tárgyként volt művelhető (Nagy, 1944). Említésre méltó, hogy az 1930–31-es tanévben Erdély-szerre 23 magyar nyelvű, alapítványi vagyonuktól megfosztott felekezeti polgári iskola, 17 líceum, 7 tanítóképző, 4 felsőkereskedelmi és 4 gazdasági téli iskola működött. Az 1930–35-ös tanévben 2609 fiatal tanult középfokú magániskolában, 3645-en pedig a román tannyelvű középfokú oktatást választották. Megfogyatkozott a szakmunkásképzés is a hiányos iskolahálózatnak köszönhetően, csökkent az iparos- és kereskedőszakember-képzés, a tanoncképzés csupán a gyárakban és kisebb műhelyekben folyt, román nyelven (Köpeczi, 1989).

Az 1933-tól kormányzásra kerülő Nemzeti Liberális Párt hasonló magyarellenes intézkedései továbbra is befolyásolták az oktatásügy helyzetét. A továbbtanulásnak is számos akadálya regisztrálható ebben a periódusban. A nyilvánossági jogukat egyre inkább elvesztő felekezeti középiskolák a tanügy periferiájára kerültek. Az 1944-ig terjedő időszakban egyre inkább csökkent az állami iskolákban működő magyar tagozatok vagy az önálló igazgatású magyar tannyelvű állami elemi iskolák száma. Meg-

jegyzendő, hogy az 1933-as tanévben a 4295 állami iskolából 427 magyar volt. Az iskolák tömeges megszüntetésére utaló adatok szerint Udvarhely megyében 1932-től 1937-ig összesen 74 magyar iskolát vagy tagozatot szüntettek be. A döntő többségben magyar lakosságú Csík megyében egyáltalán nem volt magyar nyelvű oktatás (Diószegi és R. Süle, 1990). A hivatalos feljegyzések szerint az állami óvodák tannyelve is román, a magyar felekezeti óvodák száma csupán 18 volt ebben az időszakban. Az események hatására egyre több magyar anyanyelvű gyermek kényszerült román nyelven működő intézményt választani. Mikó Imre (1998, 119), utalva a hátrányos helyzetre, megjegyzi, hogy ahol csak román nyelvű elemi iskola működik, a gyermekek keverten beszélnek a nyelvet, s az írást és az olvasást is csak félig tanulják meg. Az ügy következményeit hangsúlyozva Böződi György (1982) 1937-ben megállapítja, hogy a magyar gyermekek a teljesen román állami iskolában még a nevüket sem tanulják meg magyarul leírni.

A kisebbségi magyar iskolaügy rombolását szolgálta az az intézkedés is, melynek hatására az 1938-ban kinevezett 5600 állami tanító között csupán 19 magyar anyanyel-

vü dolgozhatott, a 436 állami középiskolai tanár között mindössze 4 magyar anyanyelvű volt, míg a középiskolai szakoktatásban kinevezett 94 mester között csupán egyetlen vallotta magát magyarnak (Bíró, 2002). A diszkriminatív intézkedések sorozata miatt a királyi Románia oktatási rendszeréről általánosságban elmondható, hogy túlközpontosított, egyházellenes és erőteljesen nacionalista volt.

Összegzésként megállapítható, hogy Erdély oktatásügye nehezen lenne értelmezhető a korabeli nemzetiségi viszonyok és az ezeket befolyásolni akaró románosító nemzet- és oktatáspolitikai vonatkozások felvázolása nélkül. A kisebbségek elleni harc áthatja a román oktatáspolitikát és eltorzítja az akkori szerkezetet. Igazi voluntarista szerkezet-átalakítás egy konkrét céllal: az asszimiláció előmozdításával. Ennek eredményeként elmondható, hogy az adott korszakban az erdélyi tanügyre a jól követhető, gyökeres fordulatok sorozata jellemző, amelyek részben Erdély sajátos geopolitikai helyzetéből adódtak: az elmúlt századok során mint régió különböző államokhoz tartozott, és ezért be kellett illeszkednie azok tanügyi rendszerébe.

Összefoglalás

A megkísérelt történeti kitekintő tükrében a két világháború közötti időszak romániai magyarságának valós helyzetével szembesülünk. A probléma hátterére vonatkozó szakirodalmi elemzések alapján megállapítható, hogy a vizsgált időszakban meghatározó befolyással bírt a Közép-Európára jellemző nacionalizmus, amely lényegesen determinálta a román nemzetiségi politikát. A kisebbségek helyzete kontradiktórikus a nacionalista propaganda és a jogsértő korlátozások következtében. A gazdasági élet szempontjából meghatározó volt a tulajdonviszony, amelyet a román hatóság földreformhoz kapcsolódó intézkedései gyökeresen próbáltak megingatni.

Az erdélyi kisebbség oktatásügyét, intézményrendszerét vizsgálva, e részproblémára vonatkozó kérdések áttanulmányozása arra enged következtetni, hogy a magyar egyházak válságos állapotának ellenére az egyházi iskolahálózat, az egyház jelentős szerepet vállalt az oktatás- és nevelésügy terén, s szabadabb keretek között működhetett, mint a későbbi korokban. Az anyanyelv használatát tiltó diszkriminatív intézkedések a kíméletlen románosítás eszközeként, törvényes keretekben nyertek értelmezést, s így gyökeresen gátolták a magyar nyelven való tanítás-tanulás lehetőségét, kibontakozását. Történeti nézőpontból is fontosnak tartom demonstrálni, hogy az azóta eltelt társadalmi rendszerek forгатókönyvében 1989-ig nem változott lényegesen az erdélyi magyarság iskolaügyének viszonytársaságos helyzete. Az utóbbi húsz év alatt elkészült tanügyi törvény receptálását illetően elmondhatjuk, még mindig szükség van a revideálásra.

Irodalom

Ajtay András (1924): A kultúrzóna. *Magyar Kisebbség*, 15–16. sz. 615.

Balogh Béni (1999): Az erdélyi magyar menekültkérdés 1939 és 1944 között. *Regio*, 3–4. sz. 243–266.

Balogh László (2001): *Románia története*. Aula Kiadó, Budapest.

Bíró Sándor (2002): *Kisebbségben és többségben. Románok és magyarok 1867–1940*. Pro Print Könyvkiadó, Csíkszereda.

Botoran, C. és Dobrinescu, V. F. (2003): *Istoria românilor*. VIII. România întregită 1918–1940. București, Editura Enciclopedică.

Bözödi György (1982): *Székely bánja*. Magvető Kiadó, Budapest.

Diószegi László és R. Süle Andrea (1990): *Hetven év. A romániai magyarság története 1919–1989*. Magyar-ságkutató Intézet, Budapest.

Fazakas István (2009): *Tanügyi rendszerek Erdélyben a XIX–XX. században*. Pallas-Akadémia Kiadó, Csíkszereda.

Jakabffy Elemér (2005): *Kisebbségi sorskérdések*. Kriterion Kiadó, Kolozsvár.

Köpeczi Béla (1989): *Kitekintés: Erdély útja 1918 után. Erdély rövid története*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Mikó Imre (1998): *Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés*. Pro Print Kiadó, Csíkszereda.

Nagy Lajos (1944): *A kisebbségek alkotmányjogi helyzete Nagyromániában*. Erdélyi Tudományos Intézet, Kolozsvár.

Pomogáts Béla (1994): Katolikus autonómia Erdélyben. *Erdélyi Magyarság*, V. 18. sz. 12–14.

Rădulescu–Motru, C. (1996): *Etnicul românesc, Naționalismul*. Editura Enciclopedică, București.

Jegyzetek

(1) *Monitorul Oficial*, 1923. III. 29./282. sz. t.

(2) *Monitorul Oficial*, 1938. II. 27/48. sz. t.

(3) *Monitorul Oficial*, 1928. II. 25., 44. sz.

(4) *Monitorul Oficial*, nr. 161/1924: Lege Asupra Învățământului Primar Al Statului (Az állami elemi iskolai oktatás törvénye).

(5) *Monitorul Oficial*, nr. 283/1925: Lege Asupra Învățământului Particular (Magánoktatási törvény)

(6) *Erdélyi Iskola*, 1933/34, 7–8. sz. 64. o.

(7) *Monitorul Oficial*, nr. 105/1928: Lege Pentru Învățământul Secundar (Középfokú oktatásról szóló törvény)

Portik Erzsébet-Edit